

บทที่ 2

ข้อมูลพื้นฐานของวรรณกรรมของหลวงธรรมมาภิรมย์

การแบ่งประเภทของวรรณคดีและวรรณกรรมไทย อาจแบ่งได้หลายแบบ เป็นต้นว่า แบ่งตามเนื้อเรื่อง ตามฉันทลักษณ์ ตามวัตถุประสงค์ ฯลฯ ในที่นี้ ผู้วิจัยจะยึดแนวทางของ กุหลาบ มัลลิกะมาส¹ ในการแบ่งวรรณกรรมของหลวงธรรมมาภิรมย์ กล่าวคือ แบ่งตาม วัตถุประสงค์ เนื่องจากเห็นว่าวรรณกรรมร้อยกรองทุก เรื่องของหลวงธรรมมาภิรมย์นั้น แสดง วัตถุประสงค์ในการใช้ที่ชัดเจน สามารถแบ่งได้เป็น 6 ประเภท ทั้งนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงข้อมูล พื้นฐานของวรรณกรรม ทั้ง 6 ประเภท ดังนี้

2.1 วรรณกรรมนิทาน

ชลธิรา กลัดค้อยู่ ได้อธิบายลักษณะของวรรณกรรมนิทานไว้ว่า "ที่เรียกว่า "นิทาน" มัก เป็นเรื่องที่มีการ เสริม เติมแต่งให้วิจิตรพิสดาร มีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์มากกว่านิยายทั่ว ๆ ไป เน้นที่ความสนุกสนาน เพลิดเพลิน ความสามารถ เป็นพิเศษของตัวละคร ทั้งฝ่ายดีและฝ่ายชั่ว และส่วนใหญ่มักมีการผจญภัยแปลก ๆ แล้วจบลงอย่างมีความสุข"²

นิทานร้อยกรองของไทย ที่คนไทยรู้จักคุ้นเคยมักได้โครงเรื่อง เนื้อเรื่อง จาก เรื่อง ที่เล่าในศาสนาพุทธบ้าง จากจินตนาการของผู้แต่งเองบ้าง และจากวรรณคดีของชาติอื่นบ้าง วรรณกรรมร้อยกรองของไทยมักแต่ง เป็นคำประพันธ์ประเภทต่าง ๆ ซึ่งส่วนใหญ่มัก เป็นกลอน และฉันทมากกว่าชนิดอื่น ๆ หลวงธรรมมาภิรมย์ ได้แต่งวรรณกรรมนิทานไว้ 6 เรื่อง ดังนี้

---

¹ รายละเอียดปรากฏอยู่ใน กุหลาบ มัลลิกะมาส, วรรณคดีไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ม.ป.ป.) หน้า 161-163.

² ชลธิรา กลัดค้อยู่, "การอ่าน" ใน การใช้ภาษา (พระนคร : สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, 2517) หน้า 167.

2.1.1 นิทานคำกลอน 1 เรื่อง คือ ธาตามณีศรีสุพินคำกลอน ความยาว 2 เล่มสมุดไทย (สมุดไทยคำ เส้นดินสอขาว) รูปแบบคำประพันธ์ เป็นกลอนสุภาพ ประกอบด้วยกลอนหก กลอนเจ็ด กลอนแปด และกลอนเก้า จำนวน 278 คำกลอน ไม่ปรากฏปีที่แต่ง แต่สังเกตจากข้อความที่ผู้แต่งแทรกไว้ว่า “ด้วยเป็นคราวแรกหัดยัง พลัดพลำ” ผู้วิจัยศึกษาสำนวนกลอน เปรียบเทียบ กับ เรื่อง กลมทสุภาสิตซึ่งประกอบด้วย กลอนแปด และกลอนสุภาพที่แต่ง เป็นกลบทแล้วมีความเห็นว่า น่าจะเป็นวรรณกรรมที่แต่ง ด้วยกลอนสุภาพเรื่องแรก ๆ ของผู้แต่งจริง ๆ ทอสมุดแห่งชาติได้บันทึกประวัติของนิทาน คำกลอนเรื่องนี้ไว้ว่า “หลวงธรรมาภิรมย์ (ถึก) ถวาย เมื่อวันที่ 19 เดือน เมษายน พ.ศ. 2462” อักษรวิธีที่ปรากฏในต้นฉบับของนิทานเรื่องนี้ ผู้เขียนใช้ตัวสะกดการันต์ แปลกกว่าวรรณกรรมเรื่องอื่นของท่านเอง เช่นการใช้พยัญชนะต้น “ช” ในคำ ซาด, ฐเขา, โชนง ฯลฯ การประสมอักษรในคำบางคำ เช่นใช้ “ลิป” แทน “สิบ” ใช้ “หฺยู่” แทน “อยู่” ใช้ “ภอ” แทน “พอ” ใช้ “กระเขม” แทน “เกษม” ใช้ “พิไสมย์” แทน “พิสมัย” เป็นต้น และพบอักษรวิธีเช่นนี้ตลอดเรื่อง ทำให้ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า น่าจะเป็นการเจตนาใช้ มากกว่าที่จะเป็นผลจากการคัดลอก นอกจากนี้ผู้วิจัยยังตั้งข้อสังเกตว่า นิทานคำกลอนเรื่องนี้อาจจะ เป็นลายมือของผู้แต่งเอง เพราะปรากฏว่ามีการขีดฆ่าเพื่อแก้ไข คำประพันธ์บางตอนเพื่อให้สำนวนกลอนราบรื่นขึ้นหลายแห่ง ด้วยลายมือเดียวกับผู้เขียนต้นฉบับ

ด้านที่มาของนิทานคำกลอน เรื่องนี้นั้น ผู้แต่งไม่ได้กล่าวไว้ แต่จากการศึกษา ผู้วิจัย เห็นว่าผู้แต่งคงคิดผูกเรื่องขึ้นมาเอง ตามแบบของเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ และอาจกล่าวได้ว่า ผู้แต่งได้รับอิทธิพลในการผูกเรื่องจากวรรณกรรมนิทานรุ่นเก่าของไทย เช่นการกล่าวถึงการ บวงสรวง เทพยดา เพื่อขอโอรส และ เทพยดาก็ให้ตามที่ประสงค์ อนึ่ง ในด้านที่มานี้ ผู้วิจัย ตั้งข้อสังเกตว่าผู้แต่ง น่าจะได้อิทธิพลจากวรรณกรรมนิทานของสุนทรภู่ซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีคือ เรื่อง พระอภัยมณี มากกว่าเรื่องอื่น ๆ นับตั้งแต่การตั้งชื่อตัวละคร เถก่าธาตามณีศรีสุพิน ก็คล้ายกับ พระอภัยมณีศรีสุวรรณ นอกจากนี้ตัวละครยังเป็นบทบาทของตัวละครสองคนพี่น้อง เหมือนกัน เมื่อมีเหตุบังเอิญต้องเดินทางจากบ้าน เมืองก็ไปพบกับ เรือของพ่อค้าชาว เมืองยะวา ซึ่งมีลักษณะ ไกล่เคียงกับ เรือของโจรสลัดใน เรื่องพระอภัยมณี แต่เรือสินค้าลำนี้มีสิ่งต่าง ๆ ที่คง เป็นสิ่งใหม่ ที่ผู้แต่งได้พบ เห็นขณะนั้นจึงแทรกไปด้วย เช่นการกล่าวว่าผู้คนบน เรือ นั้น คิดต่อสื่อสารกันด้วย

การใช้สายโทรเลข เป็นต้น อีกประการหนึ่งผู้วิจัยมีความเห็นว่า นิทานเรื่องนี้ยังไม่จบสมบูรณ์ เพียงแต่ค้างไว้ เนื้อเรื่องทั้งหมดจึงเป็นเพียงการเล่าถึงเหตุการณ์ตอนหนึ่งในชีวิตของตัวละครเอกเท่านั้น

2.1.2 นิทานคำฉันท์ มี 5 เรื่อง คือ

- 2.1.2.1 ปฐมวดีคำฉันท์
- 2.1.2.2 ชาลสิทเศกคำฉันท์
- 2.1.2.3 วินิตวานิชคำฉันท์
- 2.1.2.4 เปรีคลิศคำฉันท์
- 2.1.2.5 กญาทกคำฉันท์

2.1.2.1 ปฐมวดีคำฉันท์

รูปแบบคำประพันธ์ ผู้แต่งใช้ร้อยสุภาพนำเรื่อง เป็นบทโหม่ครุและเกริ่นเรื่อง จำนวน 1 บท แล้วเริ่มเรื่องนิทานโดยใช้ฉันท และกาพย์ จำนวน 367 บท ความยาว 1 เล่มสมุดไทย ผู้แต่งใช้กาพย์ฉมัง 16 และกาพย์สุรางคนางค์ 28 จำนวน 139 บท และใช้ฉันทต่าง ๆ 6 ชนิด คือ อินทริเชียรฉันท 11 ไตรภูกฉันท 12 วสันตติลลฉันท 14 มาลีฉันท 15 และ สัททูลวิกกพิศฉันท 19 จำนวน 228 บท โดยใช้กาพย์ฉมังมากที่สุด รองลงไปคืออินทริเชียรฉันท วสันตติลลฉันท และมาลีฉันทตามลำดับ ส่วนไตรภูกฉันท และสัททูลวิกกพิศฉันทนั้นใช้เพียงเล็กน้อย ต้นฉบับนิทานเรื่องนี้ที่ปรากฏในท้องหนังสือโบราณหอสมุดแห่งชาติ มี 2 ฉบับ คือ ฉบับที่ 1 เป็นสมุดไทยเส้นหมึก ตามประวัติบันทึกไว้ว่าเป็นของหอพระสมุดวชิรญาณ ฉบับที่ 2 เป็นสมุดไทยเส้นคินสอ ซึ่งหอพระสมุดวชิรญาณซื้อไว้ เมื่อ พ.ศ. 2455 ผู้วิจัยได้เปรียบเทียบเนื้อหาทั้ง 2 ฉบับ แล้วพบว่าตรงกัน จึงเลือกคัดลอกจากฉบับที่ 2 เพราะตัวอักษรสมบูรณ์กว่าฉบับที่ 1 และจะใช้ฉบับดังกล่าวเป็นหลักในงานวิจัย ตอนที่ท้ายของเรื่อง หลวงธรรมาภิรมย์ ได้อ้างปีที่แต่งไว้ชัดเจนว่าแต่งเสร็จเมื่อวันศุกร์ แรม 6 ค่ำ ปีมะเส็ง พ.ศ. 2424 นับว่าเป็นวรรณกรรมชิ้นแรกของผู้แต่งซึ่งผู้วิจัยค้นพบในการค้นคว้าครั้งนี้ โดยผู้แต่งแต่งเมื่ออายุเพียง 23 ปี ที่มาของนิทานเรื่องนี้ผู้แต่งอ้างไว้ว่าได้นำมาจากชาดกซึ่งเป็นเรื่องราวในอดีตชาติของพระ -

บัจ เจกพุทธเจ้าองค์หนึ่ง เมื่อผู้วิจัยค้นคว้าถึงที่มาของ เรื่องนี้ก็ทำให้พอทราบว่ปฐมวดี

เป็นอดีตชาติของนางอุบลวรรณาเถรี ปรากฏเรื่องราวอยู่ในหนังสือ พระสูตรและอรรถกถา ของเถรีคาถา เล่มที่ 2 ภาคที่ 4 จึงทำให้เข้าใจเรื่องราวนิทานเรื่องนี้ชัดเจนขึ้น

2.1.2.2 ชาลิกิเศกคำฉันท์

รูปแบบคำประพันธ์ เริ่มต้นด้วยโคลงสี่สุภาพจำนวน 1 บท มีใจความสรุป เนื้อเรื่อง แล้วผู้แต่งจึงเริ่มใช้ฉันท์และกาพย์จำนวน 287 บท เล่าเรื่อง ผู้แต่งใช้ กาพย์ฉกฉ่องและกาพย์สุรางคนางค์ จำนวน 103 บท และใช้ฉันท์ต่าง ๆ 4 ชนิด คือ อินทริวิเชียรฉันท์ ไตรภูฉันท์ วสันตฉิลฉกฉ่อง และ สัททูลวิกิพิศฉันท์ จำนวน 184 บท โดยใช้อินทริวิเชียรฉันท์มากที่สุด รองลงไปคือ กาพย์ฉกฉ่อง ส่วน ไตรภูฉันท์ สัททูลวิกิพิศฉันท์ และกาพย์สุรางคนางค์นั้นใช้เพียงเล็กน้อย นิทานเรื่องนี้มีความยาว 1 เล่ม สมุดไทย (สมุดไทยคำเส้นหมึก) ไม่ปรากฏปีที่แต่ง แต่เนื่องจากต้นฉบับตัวเขียนของเดิมซึ่งหลวงธรรมาภิรมณ์ มอบให้หอพระสมุดวชิรญาณ เมื่อวันที่ 21 เมษายน พ.ศ. 2464 นั้นชำรุดมาก ปัจจุบัน หอสมุดแห่งชาติจึงมอบให้ นายปลิว อาภาสัจย์ คัดลอกตามต้นฉบับเดิม ด้วยกระดาษ พลุสแก๊ป จำนวน 31 หน้า ผู้วิจัยได้เปรียบเทียบเนื้อหาที่เจ้าหน้าที่คัดลอกกับต้นฉบับเดิม พบว่าตรงกัน จึงได้คัดลอกจากฉบับที่เป็นสำเนาซึ่งหอสมุดแห่งชาติอนุญาตให้ใช้แทนต้นฉบับเดิม และจะใช้ต้นฉบับดังกล่าว เป็นหลักในงานวิจัยนี้

ด้านที่มาของ เรื่องซึ่งผู้แต่งอ้างไว้ท้าย เรื่องว่านำมาจากอรรถกถาศัมภีร์นั้น ผู้วิจัย ไม่สามารถค้นพบชาดกที่เป็นเค้าโครงเรื่องชาลิกิเศกคำฉันท์นี้ จึงตั้งข้อสงสัย ว่าคุณอาจเป็น ชาดกที่เรียกว่า พาทริกนิบาตชาดก

2.1.2.3 วินิควานิชาคำฉันท์

รูปแบบคำประพันธ์ ผู้แต่งใช้ฉันท์และกาพย์ จำนวน 596 บท ผู้แต่งใช้ กาพย์ฉกฉ่อง และกาพย์สุรางคนางค์ จำนวน 219 บท และใช้ฉันท์ต่าง ๆ 4 ชนิด คือ อินทริวิเชียรฉันท์ ไตรภูฉันท์ วสันตฉิลฉกฉ่อง และ สัททราฉันท์ จำนวน 247 บท โดยใช้ วสันตฉิลฉกฉ่อง มากที่สุด รองลงไปคือกาพย์ฉกฉ่องและอินทริวิเชียรฉันท์ ส่วน ไตรภูฉันท์ สัททราฉันท์ และกาพย์สุรางคนางค์นั้นใช้เพียงเล็กน้อย

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพตรัสถึงที่มาของนิทานเรื่องนี้ไว้ว่า "...ข้าพเจ้าจึงเขียนโครงนิทานเรื่อง เมอซันต์ ออฟ-เวนิส บทละครคอนของเชกสเปียร์ ให้หลวงธรรมาภิรมย์ไปแต่งขึ้นเป็นฉันท ให้ชื่อว่า วนิสวานิช...ฉันทเรื่องนี้ได้นำขึ้นทูลเกล้าถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรด และได้พิมพ์แล้วหลายครั้ง"¹ จึงนับว่าผู้แต่งได้เค้าโครงเรื่องมาจากวรรณคดีต่างภาษาโดยวิธีอ่านเรื่องราวมา มิใช่การแปลโดยตรง แล้วจึงนำมาแต่งตามแบบนิทานไทย ฉะนั้นในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะศึกษานิทานเรื่องนี้ในฐานะนิทานไทย โดยไม่นำไปเปรียบเทียบกับต้นฉบับภาษาอังกฤษ เมื่อผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลจึงพบต้นฉบับที่พิมพ์ครั้งที่ 1 ซึ่งรองอำมาตย์โท ขุนจินตาสทกิจ พิมพ์แจกในงานปลงศพ รองอำมาตย์เอก หลวงศิริฤการโกสิต (บ่อม ธนะสิริ) วม.ร., จพ. ผู้บิดา เมื่อปีมโรง พ.ศ. 2459 มีความยาว 51 หน้า ปรากฏชัดเจนในคำนำว่า การพิมพ์ครั้งแรกนี้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงแนะนำให้พิมพ์ และ ต่อมาอีก 7 ปี คือ ในปี พ.ศ. 2466 อำมาตย์เอก พระยาวิจิตรสรไกร (เอี่ยม ชัมพานนท์) จึงขออนุญาตต่อหอพระสมุควชิรญาณสำหรับพระนคร ขอพิมพ์นิทานในเรื่องนี้เป็นครั้งที่ 2 โดยความสมัครใจ เพื่อแจกในงานพระราชทานเพลิงศพ อำมาตย์ตรี พระพิทักษ์ประชาบาล (รุ่ง กนิษฐสุด) มีความยาว 63 หน้า ผู้วิจัยได้ใช้ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 1 เป็นหลักในการวิจัยนี้

2.1.2.4 เปริคลิสคำฉันท

ไม่ปรากฏปีที่แต่งชัดเจน แต่ผู้วิจัยเข้าใจว่าแต่งภายภายหลังเรื่องวนิสวานิช คำฉันท เนื่องจากสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพตรัสเกี่ยวกับที่มาของเรื่องไว้ว่า "...เปริคลิสคำฉันท ข้าพเจ้าเขียนโครงนิทาน บทละครเรื่อง เปริคลิสของเชกสเปียร์ ให้แต่งอีก เรื่องหนึ่งแต่แต่งไม่ตลอด (จะเป็นเพราะข้าพเจ้าเขียนโครงเรื่องให้ไม่หมด

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, "พระนิพนธ์คำนำ" ใน กฎาทกคำฉันท (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2472) หน้า ฉ.

หรือหลวงธรรมาภิเษกต์แต่งไม่ตลอดเองเสียแล้ว)¹ นิทานเรื่องนี้จึงเป็น เรื่องที่ผู้แต่งเล่า เรื่องราวของวรรณคดีต่างชาติ ตามแบบการแต่งการแต่งนิทานไทยอีก เรื่องหนึ่ง

รูปแบบคำประพันธ์ ผู้แต่งใช้ฉันทและกาพย์จำนวน 277 บท ผู้แต่งใช้กาพย์ฉมัง และกาพย์สุรางคนางค์ จำนวน 104 บท และใช้ฉันทต่าง ๆ 4 ชนิด คือ อินทรวีเชียรฉันท ไตรภูกฉันท วสันตฉันท และ สัททูลวิกพิศฉันท จำนวน 173 บท โดยใช้อินทรวีเชียรฉันท มากที่สุด รองลงไปคือกาพย์ฉมัง และวสันตฉันท ส่วน ไตรภูกฉันท สัททูลวิกพิศฉันท และกาพย์สุรางคนางค์ นั้นใช้เพียงเล็กน้อย ต้นฉบับที่ผู้วิจัยใช้เป็นหลักในงานวิจัยนี้คือต้นฉบับ ตัวเขียนสมุดไทยดำ เส้นดินสอขาว

2.1.2.5 กฎาหกคำฉันท

รูปแบบคำประพันธ์ใช้ฉันทและกาพย์จำนวน 384 บท ผู้แต่งใช้กาพย์ฉมัง และ กาพย์สุรางคนางค์ จำนวน 197 บท และใช้ฉันทต่าง ๆ 6 ชนิด คือ อินทรวีเชียรฉันท ไตรภูกฉันท วสันตฉันท มาลีฉันท สัททูลวิกพิศฉันท และสัทธราฉันท จำนวน 187 บท โดยใช้กาพย์ฉมังมากที่สุด รองลงไปคือ อินทรวีเชียรฉันท ต้นฉบับที่ผู้วิจัยยึด เป็นหลักในการ วิจัยนี้ คือ ฉบับที่พิมพ์ครั้งแรก เพื่อแจกในงานพระราชทานเพลิงศพของหลวงธรรมาภิเษกต์ เอง เมื่อปีมะเส็ง พ.ศ. 2472 จำนวน 50 หน้า สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา- คำรณราชานุภาพ ตรัสไว้ในพระนิพนธ์ค่านำหนังสือนิทานเรื่องนี้ว่า หลวงธรรมาภิเษกต์ แต่งนิทานเรื่องนี้ เมื่อปี พ.ศ. 2456 โดยนำเรื่องจากนิบาตชาดกมาแต่ง และใน ตอนท้ายของเรื่อง ผู้แต่งก็บอกที่มาของเรื่องว่านำมาจากเอกนิบาตชาดก ผู้วิจัยได้ค้น เรื่องราวของชาดก เรื่องกฎาหกชาดก² ได้จาก นิบาตชาดก ทำให้ทราบส่วนที่หลวงธรรมาภิเษกต์ เพิ่มเติมรายละเอียดต่าง ๆ ลงไปในนิทานคำฉันทของท่าน เพื่อให้นิทานเรื่องนี้ น่าอ่านมากกว่าชาดก

¹ เรื่องเดียวกัน.

² เรื่องราวของกฎาหกชาดกนั้นผู้วิจัยได้พิมพ์รวมไว้กับ เนื้อ เรื่องของวรรณกรรม ในภาคผนวก ข หน้า 154.

2.2 วรรณกรรมนิราศ

หลวงธรรมาภิรมย์แต่งวรรณกรรมนิราศไว้เพียงเรื่องเดียวคือโคลงนิราศวัตรวก โดยใช้คำประพันธ์ประเภทโคลงสี่สุภาพ จำนวน 250 บท¹ โดยกล่าวถึงสาเหตุในการแต่งและเวลาที่แต่งไว้ชัดเจนในคำนำของเรื่อง ว่าแต่งเมื่อ พ.ศ. 2428 ขณะเดินทางติดตามพระยาธรรมปรีชา (บุญ เปรียญ) เมื่อยังเป็นหลวงญาณภิรมย์ ซึ่งเป็นธรรมทูตเชิญพุทธบรมถากาโรโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม จากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ไปบูชาพระพุทธรูปที่จังหวัดสระบุรี โดยผู้แต่งกล่าวว่าเดินทางไปจากกรุงเทพฯ เรือไปถึงวัตรวกท่าเรือ² แล้วเดินทางทางเกวียนต่อไปจนถึงพระพุทธรูปที่สระบุรี เนื้อความในนิราศเริ่มพรรณนาดังแต่ผู้แต่งเดินทางออกจากสถานที่ต้นทางคือวัตรวก ต้นฉบับที่ผู้วิจัยใช้เป็นหลักในงานวิจัยนี้คือฉบับที่ตีพิมพ์ครั้งแรกเพื่อแจกในการกรณิพระราชทาน มหาอำมาตย์โทพระยาศรีธรรมมาธิราช ปลัดทูลฉลองกระทรวงกลาโหม ณ วัตรวนายกกรุงเทพฯ จังหวัดพระนครหรืออยุธยา เมื่อปี พ.ศ. 2467

2.3 วรรณกรรมคำรา

หลวงธรรมาภิรมย์ได้เรียบเรียงประชุมลำนำหรือที่เรียกกันอีกชื่อหนึ่งว่า บรรพกรวิจิตรขึ้นตามบัญชาของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เป็นคำราทางด้านการศึกษาโดยเฉพาะในเรื่องกลอนของไทย ผู้แต่งประพันธ์งานชิ้นนี้เสร็จสมบูรณ์เมื่อวันที่ 30 พฤศจิกายน พ.ศ. 2470 ในขณะที่ท่านชราและเริ่มป่วย นับเป็นผลงานชิ้นสุดท้ายของท่าน

คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ผู้จัดพิมพ์คำราเล่มนี้ขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2514 ได้กล่าวไว้ตอนหนึ่งของหน้าคำนำว่า

...ฉบับที่คณะกรรมการได้นำมาพิมพ์ครั้งนี้มิใช่ฉบับดั้งเดิม หากเป็นฉบับที่พิมพ์ด้วยเครื่องพิมพ์ดีดหัวอักษรแบบเก่า และมีเส้นหมึก เส้นดินสอ

¹ ถ้านับรวมโคลงที่เขียนเป็นบทส่งท้ายอีก 2 บท จะรวมเป็น 252 บท

² ท่าเรือ เป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ขีดเขียนแก้ไขในที่หลายแห่งไม่ทราบว่าใครเป็นคนขีดและแก้ไข แต่พิจารณาตามทางความที่แก้ไขใหม่เห็นว่ากระตัดรัดดีกว่า เดิม ซึ่งท่านอาจเป็นผู้แก้ไขเองก็ได้ ...อนึ่ง การจัดพิมพ์ครั้งนี้ใช้อักษรวิธีตามต้นฉบับมิได้ใช้อักษรวิธีตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน เพราะเห็นว่าถ้าใช้อักษรวิธีตามพจนานุกรมแล้ว ฉันทลักษณ์ในประชุมลำนํ่าจะผิดคณะพิตมาตราฉันท์ ตลอดจน ครุ ลหุ ก็พลอยผิดไปด้วย¹

และผู้วิจัยได้ใช้ฉบับที่ตีพิมพ์ครั้งแรกนี้เป็นหลักในงานวิจัยนี้ด้วย

2.4 วรรณกรรมที่ใช้ในพิธีการ

หลวงธรรมาภิมณฑ์ แต่งวรรณกรรมที่ใช้ในพิธีการไว้ 2 เรื่อง ดังนี้

2.4.1 คำฉันท์ดุขฎิสัง เวยพระ เสวตรฉัตร

2.4.2 คำฉันท์ดุขฎิสัง เวยกล่อมพระ เสวตรวชิรพาหะ

2.4.1 คำฉันท์ดุขฎิสัง เวยพระ เสวตรฉัตร

รูปแบบคำประพันธ์เป็นคำฉันท์ แต่หลวงธรรมาภิมณฑ์แต่งเรื่องนี้ร่วมกับกวีผู้มีชื่อเสียงอื่น ๆ อีก 3 ท่าน ในสมัยรัชกาลที่ 6 โดยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เป็นผู้คัดเลือก และปรากฏหลักฐานชัดเจนว่า หลวงธรรมาภิมณฑ์แต่งเฉพาะลาที่ 1 โดยหลวงธรรมาภิมณฑ์เลือกใช้กาพย์ฉบั้ง จำนวน 41 บท มาแต่งเนื้อความอัญเชิญ เทวดามาร่วมในพระราชพิธีสมโภชพระเศวตฉัตร ในงานพระราชพิธีฉัตรมงคลครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ 6 ต้นฉบับที่ผู้วิจัยใช้เป็นหลักในงานวิจัยนี้ คือ กระดาษฝรั่งอักษรพิมพ์ดีด จำนวน 4 หน้า เลขที่ 27 คู่ที่ 113 มัดที่ 69

2.4.2 คำฉันท์ดุขฎิสัง เวยกล่อมพระ เสวตรวชิรพาหะ

รูปแบบคำประพันธ์ประกอบด้วยฉันท์ และกาพย์ จำนวน 169 บท ผู้แต่งใช้กาพย์ฉบั้ง จำนวน 114 บท และใช้ฉันท์ 2 ชนิด คือ อินทรวีเชียรฉันท์ และวสันตฉัตรฉันท์ จำนวน 55 บท โดยใช้กาพย์ฉบั้งมากที่สุด คำฉันท์เรื่องนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เป็นผู้รับพระบรมราชโองการมาให้หลวงธรรมาภิมณฑ์

¹หลวงธรรมาภิมณฑ์, ประชุมลำนํ่า (พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2514), หน้า ง.

แต่ขึ้นในปี พ.ศ. 2454 เพื่อให้พราหมณ์อ่านในพระราชพิธีสมโภชพระเศวตวชิรพาหะใน
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในการแต่งวรรณกรรมเรื่องนี้ หลวงธรรมาภิมณฑ์ได้รับพระราชทานเงินรางวัลจาก
พระหัตถ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นเงินถึง 600 บาท ดังปรากฏรายละเอียด
ในหนังสือชื่อ พระเศวตวชิรพาหะ ดังนี้

...เวลา บ่าย 5 โมง เสด็จพระราชดำเนินโดยขบวนรถม้าพระที่นั่ง
ประทับยังโรงสมโภช...อ่านคฤหัสถ์สังเวทกล่อมช้างและขับไม้ ทรงพระ
กรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานรางวัลแก่หลวงธรรมาภิมณฑ์
(ถึก จิตรกรถึก)ผู้แต่งคำฉันท์กล่อมช้าง เป็นเงิน 600 บาท"¹

ต้นฉบับที่ผู้วิจัยใช้เป็นหลักในงานวิจัยนี้คือ กระจดาศรีอักษรพิมพ์ดีด จำนวน
16 หน้า เลขที่ 21 คู่ที่ 113 มัดที่ 63.

2.5 วรรณกรรมสดุดี

หลวงธรรมาภิมณฑ์แต่งวรรณกรรมสดุดีไว้ 3 เรื่อง คือ

- 2.5.1 รัชมิ่งคลาภิเศกคำฉันท์
- 2.5.2 ฉันทสร เสริญวัคจกรวรรดิราชาวาส
- 2.5.3 ฉันทอำนวยไชยมงคลแด่เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี

2.5.1 รัชมิ่งคลาภิเศกคำฉันท์

รัชมิ่งคลาภิเศกคำฉันท์ประกอบด้วยคำประพันธ์ ประเภทฉันทและกาพย์ จำนวน
2,253 บท ผู้แต่งใช้กาพย์ฉมัง และกาพย์สุรางคนางค์จำนวน 670 บท และใช้ฉันท
ต่าง ๆ 6 ชนิด คือ อินทรวีเชียรฉันท โศภณฉันท วสันตฉันท มาลีฉันท
สัททวิภักฉันท และสัทธราฉันท จำนวน 1,583 บท โดยใช้อินทรวีเชียรฉันท
มากที่สุด รองลงไปคือกาพย์ฉมัง วสันตฉันท และสัททวิภักฉันท ตามลำดับ

---

¹ กระจดรวงมหาดไทย, พระเศวตวชิรพาหะ (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์,
2505), หน้า 29.

ส่วนโตฏกฉันท์ มาลินีฉันท์ สัทธาฉันท์และกาพย์สุรางคนางค์นั้น ใช้เพียงเล็กน้อย
ต้นฉบับที่หอสมุดแห่งชาติให้ผู้วิจัยนำมาศึกษานั้น เป็นฉบับที่ถ่าย เอกสารจากต้นฉบับ เดิม
ซึ่งเขียนด้วยกระดาษปูลสแก๊บ จำนวน 6 เล่ม ไม่ปรากฏชื่อผู้คัดลอก ผู้แต่งได้บอก
สาเหตุที่แต่งไว้ตอนท้าย เรื่องว่าได้แต่งขึ้นตามรับสั่งของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และเป็นคำฉันท์ที่แต่งขึ้นเพื่อสวดติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวในโอกาสที่พระองค์ทรงครองราชย์ ครบ 40 ปี ใน พ.ศ. 2451 แต่ผู้แต่งได้
เริ่มแต่งวรรณกรรมสวดติเรื่องนี้ภายหลังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จ
สวรรคตแล้ว และแต่งเสร็จเมื่อวันที่ 3 สิงหาคม พ.ศ. 2454

2.5.2 ฉันท์สรร เสริญวัดจักรวรรดิราชาวาส

รูปแบบคำประพันธ์ประกอบด้วยฉันท์และกาพย์จำนวน 336 บท ผู้แต่งใช้
กาพย์ฉับและกาพย์สุรางคนางค์ จำนวน 130 บท และใช้ฉันท์ 2 ชนิด คือ อินทริเชียร-
ฉันท์และวสันตฉันท์ จำนวน 206 บท โดยใช้กาพย์ฉับมากที่สุดรองลงไปคืออินทริเชียร-
ฉันท์และวสันตฉันท์ ส่วนกาพย์สุรางคนางค์นั้นใช้เพียงเล็กน้อย ฉันท์เรื่องนี้มีความยาว
1 เล่ม สมุดไทย ไม่มีหลักฐานปรากฏชัดเจนว่าหลวงธรรมาภิมณฑ์ แต่งเรื่องนี้ในปีใด
แต่ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าน่าจะประมาณตั้งแต่ปี พ.ศ. 2431 เป็นต้นมา เนื่องจากตามประวัติ
ผู้แต่งนั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงอ้างว่า หลวงธรรมา-
ภิมณฑ์ได้เริ่มย้ายมา เป็นครูใหญ่โรงเรียนวัดจักรวรรดิราชาวาสในปี พ.ศ. 2431 ดังที่
พระองค์ทรงกล่าวไว้ว่า "...ถึง พ.ศ. 2431 ได้เลื่อนเป็นครูใหญ่วัดจักรวรรดิราชาวาส
คุณวิเศษของหลวงธรรมาภิมณฑ์ในทางกวีการ เริ่มปรากฏในตอนนี่"¹

ต้นฉบับที่ผู้วิจัยใช้ เป็นหลักในงานวิจัยนี้คือสมุดไทยคำ อักษรไทย เส้นหมึก

2.5.3 ฉันท์อ่านวยไชยมงคลแด่เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, "พระนิพนธ์คำนำ",
ใน กฎาทกคำฉันท์, หน้า ง.

รูปแบบคำประพันธ์เป็นวสันตดิถีฉันทน์ จำนวน 12 บท พรรณनावัยพรแต่เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีในโอกาสที่ได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยา ในวันฉัตรมงคล คำประพันธ์นี้ผู้แต่งบอกไว้ชัดเจนว่าแต่งเมื่อ วันที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2456 ต้นฉบับที่ผู้วิจัยใช้ เป็นหลักในงานวิจัยนี้คือ กระดาษฝรั่งอักษรพิมพ์ดีด เลขที่ 4 คู่ที่ 113 มัดที่ 64

2.6 วรรณกรรมคำสอน

หลวงธรรมาภิรมย์ แต่งวรรณกรรมคำสอนไว้ 1 เรื่อง คือ กลบทสุภาสิต ซึ่งประกอบด้วยคำประพันธ์ชนิดกลอนแปด จำนวน 12 ข้อ และกลอนกลบทชนิดต่าง ๆ จำนวน 58 ชนิด เป็นสุภาษิต 58 ข้อ โดยบอกถึงประวัติในการแต่งไว้ในหน้าคำนำของหนังสืออย่างชัดเจนว่าแต่ง เมื่อ พ.ศ. 2454 เพื่อเป็นธรรมบรรณาการสนองพระเดช-พระคุณเฉลิมพระเกียรติยศ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ต้นฉบับที่ผู้วิจัยใช้ เป็นหลักในการวิจัยนี้คือฉบับที่ตีพิมพ์เผยแพร่เป็นครั้งแรก เมื่อปี พ.ศ. 2457 ซึ่งพิมพ์จำนวนมากถึง 300 เล่ม

การศึกษาข้อมูลพื้นฐานของวรรณกรรมของหลวงธรรมาภิรมย์ เป็นการปูพื้นที่ทำให้ทราบวัตถุประสงค์ในการแต่ง รูปแบบการประพันธ์ ตลอดจนรายละเอียดอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมแต่ละเรื่อง นับเป็นข้อมูลพื้นฐานที่จะช่วยทำให้ผู้ศึกษาได้เข้าใจถึงส่วนประกอบของเนื้อหาและศิลปะการประพันธ์ของท่านได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย